

NXI' TX'IXPET KYXIM XJAL

Junjo tnejilxix aq'untl tu'n txi' b'inchet kyuk'il xjal tib'ajo kyoklen xjal, ajo tu'n ttx'ixpet kynab'l, kykyaqil xjal, atzanjo lu' ok k'onil tu'n tkub' b'inchet junjo tnam ja axixtaj nok tq'o'njo toklen xjal tujxix tu'mel. Qa aqjo xjal mixti'x kyojtzqi'njo alkyeqechaqjo kyoklen qajlo jaku' naq kub' yo'n qa naq yajli'nqe kyu'njo kawil, moqa qaj jaku' no che' kub' maye tuj ttzi. Tuj k'loj u'j lu nkub' chik'b'et ja tza'n jaku' che'xa xnaq'tzetajo xjal tib'a tza'ntten aj kyojtzqintejo kyoklen ex tza'ntten aj kyojtzqintejo tza'n jaku' txa'ya tziyita tujchaq tchwinqlal junjun ex tuj kyokjb'il.

Qajlo axix ilti'j, a tu'n txi' yek'it kye xjal jaxix ja noka tajb'enjo kyokjlen e' xjalqe, extzan tixixti' nkolina ti'j tchwinqlal junjun. A jun xjal noqx tal at tjunilx qajlo jaku' kub' t-xima'n qa mixti'x toklen, qu'n qajlo mixti' ojtzqi'n tu'n alkyeqechaqjo kawb'il nche' kolin ti'j noqx tu'n tpajo xjal moqa qa ojtzqi'n tu'n qaj jaku' kub' t-xima'n qa ajo lu' mixti'x nkolina ti'j. Extzan juntljo tu'mel qaj aqe xjal nche' najan tuj matij tnam ex b'a'n kychwinqlal qaj jaku' kub' kyxima'n qa ajo kyoklen xjal o'kx najb'en tujchaq tal tnam najchaq ex meb'aqe.

Ajo xnaq'tzab'il kawb'il tujchaq kojb'il: nxi' xnaq'tzet kyejo xjal tujchaq junjun kojb'il alkyeqechaqjo kyoklen extzan nxi' q'et kynab'l tu'n kyjyonte jun xjal ojtzqi'n kawb'il tu'n, tu'ntzan tkolin kyi'j.

Ajo Fundación Thongbal Thongpao, Tailandia

Tujchaq kokb'il najchaq te'ya, moqa pa'mil kyib' kyi'j txqntl k'loj xjal, qajlo ajo mixti' ojtzqi'n kyoklen kyu'n jaku' tz'ajb'en te yajb'il kye moqa te jun maqb'il tu'mix kub'a kychwinqlina' kyoklen. At junjo k'loj xjal tuj tnam te Tailandia najb'enjo xnaq'tzb'il kye exjo yek'b'il tu'ntzan kyxnaq'tzetjo xjal tib'aj tza'n tu'n kyokten b'ajsal qa at mya yajb'il kyoklen nok. Atzunjo lu' najb'en tu'n kyojtzqinte xjal alkyeqechaqjo kyoklen extzan tu'n tok kyq'o'n kwent ti'j ja yajli'nqeya.

Ajo Fundación Thongbal Thonhpao (TTF) te Tailandia at junjo taq'un lajo'n, atzunjo lu' ajo tu'n tonin oyaj kyuk'il xjal aqejo atqe tuj yajb'il kyoklen extzan nche'x tt-xnaq'tzan tu'n kyojtzqinte alkyeqechaqjo kyokle at tuj kawb'il. Nimqejo xjal tuj tnam te Tailandia e' jaw q'inimax tujchaq ab'q'i te 1990 aqetzan txqant e' kub' meb'axix. Aqejo e' jaw q'inimax atz nche'najana tuj tmij tnam, aqetzanjo e' kub' meb'ayix aqejo xjal nche' najan tujchaq kojb'il najchaq, tu'ntzun tpajo lu' matxi' che' kyej ti'jxi kawb'il matxi' che' b'ant tuj tnam te Tailandia. Atzanjo lu' najb'en tu'n kyokub' yaji'n ex tu'mix tz'oka kyoklen kyu'nqejo nejini'j exqe manjinil pwaq.

Ajo jun xnaq'tzab'il a tb'ijo "Kawb'il kye tnam" atz nxa'ya yek'ita tu'n TFF kyeqejo ajxnaq'tzal, xnaq'tzanjtz exqejo wi'xin techaq junjun kojb'il, ex kyeqejo xinaq ex xu'j. Aqetzanjo taq'unal TFF jun k'loj xjal ojtzqil kawb'il, nche'x q'olte xnaq'tzab'il oyaj kyeqejo xjal moqa kojb'il nche' tzaj qaninte, moqa atqe tuj jun yajb'il te kyoklen. Kab'e q'ijjo xnaq'tzab'il nok kyu'n kyxol xjal extzan naq o'kxjo tuj sabl ex domink. Tujtzan kab'e q'ij lu' nkub' kyaq'unanjo a'lixjo tz'ib'ankux tuj ttxu kawb'il, tuj kawb'il ti'j kyoklen xjal, tib'aj kawb'il ti'j mjeb'len, exjo kawb'il ti'j tq'onjtz pwaq te tx'ex, tib'aj

kawb'il kolb'ilkye tuj kyaq'un e' txqantl. Extzan nkub' kyb' incha'n jun yek'b'il tza'n tu'n txi' kyb' incha'n qa ma che' pon jun q'ioj tu'j jun ja te kawb'il kanil kawb'il tib'aj kyoklen. Ajtzan tb'aj xnaq'tzab'il nxi' q'et junjo tal tujchaq junjun ja tz'ib'ankub'a tb'i xjal ex alkye xb'aj xnaqtzankye. Ti'jxitzun tal u'j lu' tz'ib'anqekub' toklen xjal qa ma tz'ok chan jun til: toklen xjal tu'n tkub' nume, tu'mix ti'xti txi' tq'uma'n, toklen xjal tib'aj tu'n tjyonte jun kolil ti'j, toklen xjal tu'n tojtzqinte titi'jo nok chan ti'j, toklen xjal tu'n tetz tzaqpi'n noqx tu'n mult. Extzan aj tba'ji xnaq'tzab'il njaw b'inchet jun k'loj xjal te jwe' mo wuq kyb'a tu'ntzan kyajb'en te ka'yilte qa mixti' jun yajb'il tuj kytanam moqa q'ol jun lajob'lte xnaq'tzab'il.

Ajo t-xnaq'tzab'il TFF junjo xnaq'tzab'il te chwinqlal extzan b'a'n tb' inchanjtz kyu'njo ajkojb'il extzan jaku tz'ajb'en kye te kolb'il kyib'. Ajo tal u'j nxi' q'et kye ja nimxix toklen, qu'n qajlo mya' o'kxjo tu'n tjaw tnimi'n tib' xjal si no ke ex tu'n tajb'en te tu'mix kub'a yajlina' tu'n jun yajil kyoklen xjal.

Ajo lu' jaku' tz'ajb'en tuj jun kojb'el te jaxja twitz tx'otx', moqa ja atqeya xjal mixti'x ch'i'n kyoklen twitz kawb'il. Ex ajo xnaq'tzab'il lu' nxi' tyek'in jun tb'eyil kye xjal tu'n kyxi' b'ajsal qa at jun xjal ma kub' yajlinkye. Junjo aq'untl ch'ima ikxjo lu' nxi' b'inchet atz Uganda.

Junjo yek'b'il njaw ttzaqpi'n kyxim xjal: Ajo yek'b'il najb'en tu'n tjaw kytzaqpi'n xjal kyxim extzan tu'n kyxi' xnaq'tzetjo xjal tib'aj alkyeqechaqjo kyoklen twitz kawb'il.

Ajo Recurso Africano para el Desarrollo Integral, Senegal

Junjo k'loj xjal atz tuj tnam te Senegal, nokte yek' ilte kye xjal tza'ntten tu'n kyojtzqinte kyoklen, may' noq o'kxjo tu'n tpaj najchaq nche' najana, sino ke ex tu'n tpaj tza'njo che' ximan.

Ajo Recurso Africano para el Desarrollo Integral (RADI) nokten q'ol xnaq'tzab'il kye xu'j tu'ntzan kyojtzqinte kyoklen ex tu'mix che' kub'a yajlina' tu'n kychmil, atzanjo xnaq'tzab'il lu' nxi' kyq'o'n tu'n junjo yek'b'il moqa nkub' kyyek' inchaq yajb'il nok kyij' qya kyu'n kychmil. Atzunjo yek'b'il lu' xjalqe ojtzqil kawb'il nche' q'onte, tu'ntzanjo xnaq'tzab'il lu' ajo RADI tajb'il tu'n tok kyq'onjo xu'j kwent ti'j ja nche' kub'a yajlina atz tuj tnam te Senegal.

Ajo yajb'il tok kyij' qya atz Senegal noqx tu'n tapaj ttzyujtib'il mya b'an nela tuj kywitz xjal qa ma kub' yolit qu'mtzan noq eqch maj at jun b'ajsab'il ti'j lu' kywitz kawil. Tujtzan tnam lu' aqejjo 95% xjal a kyokslab'ljo a musulman; ajo okslab'l lu' chilo qa b'an junjun yajb'il nok kyij' qya tuj kyja, ajo RADI kub' tjyo'n junjo tu'mel ja xa'ya yek'ita kye xjal qa ajo ak'aj kawb'il tzqeku' tz'etz pakb'et at junju kyokle xu'j tku'x tuj. Atzunjo yek'b'il lu' matxi' tz'ajb'en te xnaq'tzab'il qu'n qu'n tuj tnam lu' nimqejjo xjal mixti' nb'ant kyu'jin qu'mtzan tb'anil nela jo xnaq'tzab'il lu' tuj kywitz xjal. Noqxtzan tu'n tapjo lu' ajo RADI nok taq'un tu'jxix jun tu'mel ex tujxix jun tba'nil qu'n nkane tuj kywitz xjal extzan tuj ch'inaq xi' tt'ixpuj kynab'l xjal extzan xi' tkane tuj kywitz qa ilti'j tu'n kyjyon kolb'il kyoklen.

Jun tu'mel nxi' tb'inha'n RADI ajo nche' tzajti'n xjal b'inchalte lu' ojtzqi'nqe kyu'n xjal extzan nche' jaw kyjyo'n jte' xu'j kyxol ka'yil tu'n kyonin kyuk'il tu'n tkub' b'inetjto yek'b'il. Lajuj minut nkub' yek'it tza'n yajlinqeya xu'j tu'n kymil atz ja. Mixtzunti' npon kyb'ajsa'njo yek'b'il tu'ntzan kyponjo xjal ojtzqil kawb'il q'ol jun la'j kyejo xjal. Aqtzanjo xjal nche' okten xjelil tib'aj tza'n jaku tena kyu'n tu'n kyxi' b'ajsal junjo yajtib'il ti'j jun xu'j tja. Atzan onil nxi' tchik'b'an kyejo xjal tza'ntten tu'n tokjo kyb'ajsab'il tuj toklen ex tu'n tetz ju tkastiyjo b'inchal.

Kab'e tu'mel nxi' tb'inha'n RADI tu'n txi' t-xnaq'tzan kyoklen xjal, ajo yek'b'il, junjo tu'mel ojtzqi'n kyu'n xjal te Senegal, tkab' tu'mel xnaq'tzab'il ajo nkub' tuj *mbottayes* junjo b'uyjtib'il nok kyu'n xu'j extzan ja nche' pona kykyaqil, atzanjo lu' najb'en tu'n kyb'inte kykyaqil. Chitzan RADI qa nimqejo xjal nkanejo kyoklen tuj kywitz noqx tu'njo yek'b'il nkub' ex tu'njo b'uyjtib'il nok kyxol xu'j, extzan aqejo xu'j lu' nkub' kyla'ji'n kyja.

Nimqejo k'loj xjal matxi' txi'xi kyb'inha'njo yek'b'il lu', noqtzan ate ajo RADI nkub' tmojb'an tuk'e kawb'il qu'mtzan tb'anilxix nela. Juntljo tu'mel qu'm tb'anilxix taq'un RADI ajo qa nok tq'o'n tuj tajlal ajo b'uyjtib'il ja nche' pona xu'j kykyaqil. Ate jun yek'b'il tb'anilxix nela tuj kywitz xjal qu'n nok te kyka'yb'il, extzan najb'en tu'n tjaw kytzapi'n ajo titi' nkyxima'n masketzan ajo kywiqlal noqtzan ajo mixti' nxi' q'umet kyb'i.

Noq toklen kychwinlal xjal: Najb'enjo yek'b'il tu'n txi' xikb'et ajo kyoklen xjal ti'j kychwinqlal tuj kytanam ex tza'n che' najan.

Ajo Instituto de Derechos Humanos te Cairo, Egipto

Qajlo jaku' tz'el tuj kywitz xjal qa ajo kyoklen xjal junjo kawb'il q'ontz tu'n juntl tnam. Atzan ja'lin ok qojtzqi junjo kyaq'un jun k'loj xjal árabe tib'aj qa ajo kyoklen xjal junjo tu'mel xiklox ti'j kychwinqlal xjal.

Ajo Instituto de Derechos Humanos te Cairo (CIHRS) te Egipto najb'enjo b'inchb'il tu'n exjo u'jb'il tu'n txi' tyek'in kyejo xjal qa ajo kyoklen xjal xiklox ti'jo kychwinqlal k'loj xjal árabe. Qajlo nimqejo tnam te k'loj árabe tziyi'njo kawb'il ti'j kyoklen xjal kyu'n (DUDH) ex ajo nkyq'uma'n qa ajo k'loj kawb'il lu' junjo kyxim junxi'tl k'loj xjal.

Ajo CIHRS nimxchaq txqan tu'mel najb'en tu'n tu'n txi' tyek'in kyejo kyxjal qa ajo k'loj kawb'il ti'j kyoklen xjal at tlok' tujchaq kychwinqlal, tujchaq kyb'inchb'en. Qa at jun ka'yb'il ak'aj nche'x ttxko'nqejo nche' kub' b'inchante ka'yb'il tu'ntzan ttzaj kytx'olb'an tib'aj kyoklen xjal at tuj. Ajo k'loj xjal lu' nche' kub' laji'ntejo ka'yb'il exjo kyoklen xjal atzan tnejil k'lojo tuj tnam árabe.

Tu'ntzan tonitjo aq'until lu' ajo CIHRS nex tpakpa'n jun u'j tuj junjun xjaw a tb'ijo “*Los Derechos Humanos en el Arte y la Literatura*” intzan nkub' tla'jin tuj u'j lu' titi' taq'un kyoklen xjal tujchaq junjun u'j tz'ib'an moqa tuj jun ka'yb'il b'inha'n.

Noqx tu'njo k'loj xjal te b'inchal ka'yil exqejo u'j, matxi' b'ant txi' taq'unanjo CIHRS ajo xnaq'tzab'il ex tklonjtz kyoklen xjal, extzan matxi' tz'onin te junjo jq'olb'e kye txqantl xjal tu'ntzan txi' kyb'inha'ntl junjuntl aq'untl. At junjun maj ajo CIHRS njaw jyonte junjo tu'mel la'j tib'aj kyoklen xjal, ajtzan tjaw tjoyo'n intzan naq'witzu jyolkye ajo xjal jaku b'ant txi' aq'unante ja tb'anilxix.

Tu'ntzan aq'untl lu' ajo CIRHS matxi' tz'onin tu'n tkub' chik'b'etjo kyoklen xjal kywitzxjo txqant ajtnam atz Egipto ex tzan kyxoljo k'loj xjal árabe.

Ajo CIHRS najb'enjo ka'yb'il te telebisyo'n tu'n tu'ntzan tkub' tchik'b'an kywitz xjal qa ajo kyoklen xjal mya t-ximin junxi' k'lojtl tnam si no ke ajo lu'n xiklox kyi'jxjo xjal, extzan najb'en tu'n kykub' tenjo xjal ximil tib'aj ex tu'n ttx'ixpujjo kynab'l tib'aj kyojlen xjal.

Qajlo ajo tu'mel aq'untl lu' jaku' txi' tb'inha'n junjo tx'ixpujil tib' xim ja ojql moqa chab'ayinin, ex a jun t-ximjo a tu'n ttzaj kyka'yi'njo xjal a aq'untl tu'n tok kyq'o'n kywitz ti'j extzan tu'j kyok te aq'unalte. Juntljo tu'mel nximi'njo k'loj xjal ti'j lu' ajo qa ilti'j tu'n txi' b'inchetjo aq'untl lu' ja ilti'j tu'n kyoka tuj tajlal ajo la'j at kyxol xjal exqejo la'j tib'aj kychwinqlal, qajtzulo ajo lu' jaku' tz'onin tu'n kyqane xjal ti'j extzan tu'n kyokten onil ti'j tklonjtz kyoklen xjal.

Ex jaku' che' ajb'en te yek'b'il kyoklen xjal a'lixjo nb'aji kyxolxjo xjal lu', noqxwitlo tu'n tpon kanin aq'untl ja tajb'ila tu'n tpon, extzan tu'n tik' tuj kywi xjal titi'jo qajb'il tu'n txi' qyek'i'n. Ajo Instituto de La Hermanadad es Global (SIGI) junjo k'loj xjal te Canadá, nxi' tb'inha'n junjo taq'un te xnaq'tzab'il kyoklen xjal kyuk'e k'loj xu'j musulmanes, intzan nonin kyi'j xu'j lu' tu'ntzan kyojtzqinte kyoklen tujxjo kychwinqlal. Matxi' b'aj tb'inha'njo SIGI jun k'loj u'j jaku' tz'ajb'en kye qya jaxja te'ya, kyja, tuj kyaq'un ma qa nche' b'et. Aqejo k'loj u'j lu' najb'en kyejo qya tu'n kyximin tib'ajchaq alkyeqejo kyoklen xjal yajli'nqe moqa mixti' nche' tziyit, ex alkyeqejo kyoklen xjal nimxix kyoklen tuj tchwinqlal junjun, tja moqa tuj taq'un.

“Achaq junjun k'loj xjal nok kyq'o'njo toklen kawb'il, kyoklen xjal, tzaqpib'il extzan junxil extzan ajo nb'antchaq taq'unet tu'n junjun tujchaq tchwinqlal nonin tu'n tok toklenjo kyoklen xjal. Aqoye nqoxe' la'jil kyky'itzchaq xjal tky'itz kyxim, tky'itz kyanmi, tu'ntzan qojtzqinteye kyxim tib'aj kyoklen xjal”

Bahey El Din Asan, Instituto de Drechos Humanso de Cairo, Egipto.

Ilti'j tu'n tkane tuj qwitz tza'ntten qul tzalu' extzan alkye qb'e lajo'n: najb'entzunjo ajo ja xhe' najana qchman ojtxi' tu'ntzan tok toklenjo kyoklen xjal kyu'nxjo xjal ja'lin.

Najb'il kye ojtxi' ja. EEUU

Ajo jun la'j jaku' tzaj tna'n ajo jun ti'xti' ja nku'j matxi' kub' naj tuj qwitz. Ajo jun najb'il kyejo ojtxi' ja te tnam te Nueva York, najb'en te tza'ntoq kytjenjo ja tnejil tu'ntzan kyojtzqinte xjal toklen extzan tu'n tok ch'i'njo kynab'il tib'aj tixiti'j kyoklen tuj jun aq'untl.

Tuj junjo ja nkub' t-xnik'cha'njo jun ja, ja ntz'seta toq i'jb'aj tnejil tuj ab'q'i te 1897, nche' b'aja kyb'u'yina jun k'loj xjal nche' q'ojin tib'ajjo kyoklen ajtz'isol, tu'ntzan tkub' kyla'jin tza'n kyxela jyeta tu'mel tu'n tkletjo kyoklen xjal nche' aq'unan tujchaq ja tz'isob'il lu', extzan tu'n tkub' kyxima'n tza'ntten tkub' b'aj yajb'il kye aq'unal lu'.

Atzuntz tzalu' nkub'a xnik'chetajo jun tal ja a tajlaljo #97 tuj b'e atb'ijo Calle del Huerto. Atzutzu tzalu' e' najana 7000 jo xjal e' tzajni tuj winqi'n junxi'chaq tnam tuj ab'q'i te 1863 ex 1935, extzan nkub' tla'ji'n ajo tza'n xhe' aq'inajo xjal lu' extzan tza'ntten xhe' kolin ti'j kychwinqla America. Tuj ab'q'i te 1897 aqe kab'e xjal a kyb'ijo Harris ex Jennie Levine aj Polonia qe, kub' kyb'incha'n junjo b'inchb'il ex k'a'yb'il i'jb'aj. Tujtzan ch'i'n tal tx'otx' ja jawa b'incha'na nuch ja, atz ela anq'ina tu'mel xim kyi'j ja ja nche' b'incheta i'jb'aj ja'lin. Ajo ja'lin atjo 400 ja b'inchal i'jb'aj atz tuj tnam te EEUU, tujtzan lu' nche' aq'unana 15,000 xjal te junxi'chaq tnam noq ma che' pon b'et aq'unal. Tujchaq tzan ja lu' nche' kub'a yajli'najo kyoklen aq'unal. Atzan ja'lin lajo'nxjo la'j tib'aj tza'n kytemb'ila tu'n tkub' najjo yajb'il lu' extzan tu'n kyxi tuj kars aqejjo kyajawjo ja lu', ja nche' yajinjtzajo xjal.

Atzantz tuj ja ajo ja e' najana xjal Levines, nb'aja kyb'u'yina kyib'jo xjal kyajawil ja te b'inchab'il i'jb'aj tu'ntzan tb'aj kyla'jin tza'n kytemb'ila kyu'n tu'n tkub' najsetjo yajtib'il kyi'j aq'unal. Tujtzan tnejil matij b'uyjtib'il ok kyu'n tu'j ab'q'i te 2002, aqejjo xjal lu' e'tzaj kytxko'njo xjal te Human Rights Watch, exqejjo kynejinil aq'unal te b'inchal i'jb'aj ajo UNITE exqetzanjo Levi's ex Hielen Fisher, b'inchal i'jb'aj ex txqantl xjal. Atzanj tb'aj kyb'u'yin kyib' peni b'ajxa kyten extzan jutz e' b'aj kub'a qeya aqejjo xjal lu' ja mixti'n kyab'il tu'n ttx'ixpetjo tchwinqlal aq'unal. Atzuntzu' tzalu' xa'ya la'jjina kye kykyaqil tza'n e' najana xjal lu', axtzu' tzalu' e' aq'unana e' b'inchana i'jb'aj ex atz e' anq'ina kyk'wal, tuj tal nuch ja.

Atzanjo tej tok chmob'il tzalu' ex ok juntljo matij chmob'il te jun q'ij kyu'nxjo xjal lu' tu'ntzan kyojtzqinte tza'n matxi' che' ik'ajo xjal aq'unal ti'j i'jb'aj ojtxi' extzan kub' ximit tza'ntten aj txi aq'unetjo tu'n tkub' naj yajb'il nok kyi'jo xjal lu' extzan tu'n txi' ka'yit titi' kyb'ajil kyi'j tujchaq ab'q'i xi' tul. Atxi'xtzan tuj ab'q'i te 2002, ajo k'loj xjal te museyo matxi' txi'xi kyb'incha'n txqantljo aq'untl ex matxi' b'aj kyb'u'yin kyib' kyuk'il txqantl tajaw ja b'inchal i'jb'aj.

Qajlo ilxix ti'j tu'n tjet junjo xjal ajo kyb'el ten la'jil kyuk'il xjal, junjo xjal ja xhtilin ttab'l extzan ja jaku' kub' ten yolil kyuk'il alkyeqe xjal, aqejo aq'unal ex aqejo q'ol aq'untl tu'ntzan tojtzqinte ttab'lchaq junjun extzan tu'n txi' nimjo aq'untl lu'.